

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARINI
O'QUVCHILARGA O'RGATISHDA TA'LIMIY MATERIALLAR
VA VOSITALAR**

Surxondaryo viloyati Termiz tumani

9- sonli umumta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Eshmatova Saida Xurramovna

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinfda o'quvchilarda miqdor bildirgan so'zlarning talaffuzi va imlosini ozlashtirish, sonning turli shakllaridan nutqda foydalanish ko'nikmasini shakllantirishda kundalik materiallardan va o'quvchilarni faollashtiruvchi talimiy vositalardan foydalanish xususida soz boradi.

Kalit so'zlar: sonlarning talaffuzi va ma nosi, rim va arab raqamlari, sinf, "Oila" mavzusi, sonning leksik-semantik va grammatik xususiyati, sonni organish bosqichlari.

Аннотация: В статье говорится об использовании бытовых материалов и учебных пособий, активизирующих учащихся в формировании умения использовать в речи разные формы чисел, сокращать произношение и написание слов, обозначающих количество, у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: произношение и значение чисел, римские и арабские числительные, класс, тема «Семейная», лексико-семантические и грамматические особенности числа, этапы обучения числам.

Annotation: *In the state rassmatrivaetsya ispolzovanie jiznenno vajnyx materials i uchebnyx posobiya, aktiviruyushchix uchashchixsya v formirovanii umeniya upotrebyat razlichnye formy chisel v rechi, ovladenii proizvodstvom i napisaniem kolichestvennyx shlov v nachalnoy*

Keywords: *pronunciation and meaning of numbers, Roman and Arabic numbers, class, "Family", lexical-semantic and grammatical features of numbers, stages of learning numbers.*

Sonni o'rganish tizimi ham son haqidagi materialni leksik va grammatik tomondan sinfdan-sinfga o'tgan sayin boyitib, murakkablashtirib borishni nazarda tutadi. Boshlang'ich talimda son uch yo'nalishda o'rganiladi:

1. Sonlarning talaffuzi va manosi ustida ishlash.
2. Sonning grammatik shakllari ustida ishlash.
3. Sonlarning imlosi ustida ishlash.

Son boshlang'ich sinflarda quyidagi izchillikda o'rganiladi:

- 2-sinfda nechta?, qancha? so'roqlariga javob bo'lib, shaxs va narsaning sanog'ini, nechanchi? so'rog'iga javob bo'lib, shaxs va narsaning tartibini bildirishi;
- 3-sinfda "Son - so'z turkumi" tushunchasi kiritiladi. O'quvchilarda son predmetning miqdorini bildirishini otga bog'lanib kelishi yordamida aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi. Bularni o'rganishda sonning leksik xususiyatlariga asoslaniladi. Sonning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni taqozo etadi.
- 4-sinfda sanoq va tartib sonlar, tartib sonlarning harf, rim va arab raqamlari bilan yozilishi, qo'sh undoshli sonlarning, grammatik shakllangan sonlarning (ikkov, o'ntacha, beshtadan) imlosi, sonlarning gramm, kilogramm, metr,

litr, so'm, tiyin so'zlari bilan qo'llanishi va shu so'z bilan bitta so'roqqa javob bo'lishi o'rganiladi. Oldingi sonlarning otga bog'lanishi, so'roqlar yordamida sonni o'zi bog'langan so'z bilan ko'chirish ko'nikmalari o'stiriladi.

Shunday qilib, sonning leksik-semantik va grammatik xususiyati uni leksik va grammatik aspektda o'rganishni taqozo etadi. Son grammatika va imlo o'qitishdagi suhbat metodida, yarim izlanishli muammoli metodda, analitik (tahlil), sintetik (tarkib), induktiv metodlarda o'rganiladi. Bu metodlar son yuzasidan beriladigan tushunchalarning mohiyatiga, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga bog'liq holda tanlanadi. Agar o'quvchi son haqida ma'lum darajada bilimga ega bo'lsa, yarim izlanishli muammoli metod yoki suhbat metodidan; agar bola son haqida umuman tushunchaga ega bo'lmasa, induktiv va analiz metodlaridan foydalaniladi.

"Son" ustida ishlash dastur talabiga ko'ra 1-sinfdan boshlansa ham, uni o'rganish jarayoni, metodik jihatdan 4 bosqichga bo'linadi. "Son" boshlang'ich ta'limda elementar nazariy tushunchalar asosida amaliy o'rganiladi. Lekin 1-bosqichni to'liq manoda sonni amaliy o'rganish bosqichi deb nomlaymiz. Chunki bu bosqichda umuman nazariyasiz son ustida ishlanadi va bu 1-sinfning savod o'rgatish va 1-sinfning 2-yarmiga to'g'ri keladi. Bu bosqich sonni o'rganuvchi keyingi bosqichlarga zamin tayyorlaydi.

Malumki, savod o'rgatish davrida o'quvchilar bilan kundalik ishlar, rasmlar, predmetlar, mavzular yuzasidan og'zaki savol-javoblar o'tkaziladi. Masalan: "Bugun nechanchi sana?, Biz nechanchi asrda yashayapmiz?, Bu yil nechanchi yil?, Darsga nechta o'quvchi kelmadi?, Bir yil necha faslga bo'linadi?, Yilning birinchi fasli qaysi?" yoki mantiqiy mashqlar ishlash bilan bog'liq holda: "Xonadoningizda nechta uy hayvoni bor?, Nechtayovvoyi hayvon nomini bilasiz?" kabi. Mavzular bilan bog'liq holda, "Oila" mavzusida: "Oilangizda nechta kishi yashaydi?, Nechta akangiz (yoki ukangiz, yoki opa-singlingiz) bor?, Siz oilada nechanchi farzandsiz?,

Nechanchi yilda tug'ilgansiz?, Hozir nechanchi sinfda o'qiyapsiz?" yoki O tovushi va O o harfi bilan tanishtirishda: Osmonda nechta oy bor?, Nechta yulduz bor? (Bolani o'ylashga majbur qiladi), Nechta yulduzning nomini bilasiz? " kabi.

1-sinfning ikkinchi yarmida mashq ishlash paytida "Gapda nechta kim? so'rog'iga javob bo 'lgan so'z bor?, Nechta unli bor?, Nechta undosh bor?, Berilgan so'z nechta bo'g'inga bo'linadi? " kabi savollarga javob olinadi.

Bu bosqichda aralash berilgan so'zlardan gap tuzdirish, mashq matnidan gaplar sonini, gapda so'zlar sonini, so'zdagi bo'g'in yoki tovush sonini aniqlatish, ba'zan tahlilni yozma tarzda bajarish (5 ta unli bor, beshta bo'g'in bor) kabi mashq turlari qo'llaniladi. Bunda "Predmet (nomi)ga bog'lanib kelgan so'zga so'roq berib ko'r-chi?, U nimani bildiriyapti? " kabi savollardan foydalaniladi.

2-bosqich 2-sinfga to'g'ri keladi. Bu bosqichda asosan ikki vazifa bajariladi:

1. Nechta?, qancha? so'roqlariga javob bo'lib, shaxs va narsalarning sanog'ini: nechanchi? so'rog'iga javob bo'lib, shaxs va narsalar tartibini bildirgan so'zlar haqida elementar nazariy tushunchani shakllantirish;
2. Sonlarga so'roq bera olish, ularning nimani bildirishini ayta olish, ulardan foydalanib o'z fikrini aniq ifodalash, mazmunga mos holda sonlarni o'rinli qo'llash (o'nta o'quvchi, o'ntacha o'quvchi kabi) ko'nikmasini o'stirish, lug'atlardan foydalana olish qobiliyatini shakllantirish.

Bu bilim va ko'nikmalar mashqlar bajarish bilan mustahkamlab boriladi. Dastlabki mashqlar tayyor materialdan sonni aniqlashga va izohlashga qaratiladi, keyingi mashqlar esa fikrni va izlanishni talab etadi. Mashqlar muayyan izchillikda bir tizimni tashkil etishi lozim:

1. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga nechta?, qancha? so'roqlaridan birini bering, shu so'z nimani bildirayotganini ayting.
2. Ajratib ko'rsatilgan so'zga so'roq bering, nimani bildirishini ayting.
3. Sanoq (yoki tartib) bildirgan so'zlarni nechta?, qancha? (nechanchi?) so'roqlari yordamida aniqlang.
4. Sanoq bildirgan so'zlarni so'roqlar yordamida aniqlang.
5. Nuqtalar o'rniga so'roqlarga mos so'z qo'yib o'qing.
6. Rasm asosida (matnni qayta hikoyalash asosida) bog'lanishli nutq tuzing. Unda sanoq, tartib bildiruvchi so'zlardan foydalaning.

Mashqda qo'llanilgan sonlarning talaffuzi, imlosi va ma'nosi ustida ishlanadi. Ko'rinib turibdiki, mashq shartlari soddadan murakkabga tamoyiliga asoslangan.

3-bosqichda (3-sinf) "Son" tushunchasini shakllantirish hamda o'quvchilar nutqini yangi sonlar bilan boyitib borish, fikrini aniq ifodalash uchun gap va matn mazmuniga mos sonlar tanlash, ularni o'rinli qo'llash ko'nikmasi o'stiriladi. "Son" tushunchasini shakllantirish o'quvchilarning shaxs va narsalarning sanog'ini, tartibini bildirgan so'zlar kategoriyalarini o'zlashtirish sifatiga bog'liq.

O'quvchilar bilimini yetarli darajaga keltirish maqsadida sonlar ishtirok etgan gaplar asosida kuzatish, aniqlash, guruhlash va umumlashtirish faoliyati ishga solinadi. Masalan: "Maorifat xonasiga o'quvchilar keldilar. Ikkita o'quvchi 2-sinfda o'qiydi. 4 ta o'quvchi 3-sinfda o'qiydi". O'quvchilar o'qituvchining topshirig'i asosida ikkita (nechta?), to'rtta (nechta?) so'zlari sanoq, ikkinchi, uchinchi (nechanchi?) so'zlari tartib. bildirayotganini

aniqlaydilar va ularni guruhlaydilar (sanoq bildiruvchi so'zlar, tartib bildiruvchi so'zlar). SHuning ichida umumlashtirish ham amalga oshiriladi. Sonning leksik manolari bilan uning grammatik xususiyatlari ham qayd etiladi: narsa, shaxs bildirgan so'zlarga bog'lanib keladi, tartib bildirgan so'z -nchi, -inchi qo'shimchasini oladi va hokazo.

"Son - so'z turkumi" sifatida unga xos bo'lgan quyidagi xususiyatlar ajratiladi: A.shaxs; b) narsalarning sanog'ini, tartibini bildiradi va nechta?, qancha? so'roqlariga javob bo'ladi; v) gapda otga bog'lanib keladi; g) gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi. Bu bosqichda og'zaki va yozma shakldagi ijodiy yozma ishlar (tabiat, yil fasllari, qushlar, hayvonlar, o'simliklar haqida kichik hikoya tuzish) o'tkaziladi, o'quvchilarning sonlardan o'rinli va savodli foydalanishlariga diqqat qaratiladi. Son bilan shakldosh so'zlar o'quvchilarga aniqlatiladi, ma'nosi izohlatiladi: uch-uch, yuz-yuz, qirq-qirq kabi.

4-bosqichda eng asosiy eotibor sonlarning imlosiga qaratiladi, yaoni sonlarning har bir qismini alohida yozish (etti, yigirma yetti), chiziqchasiz va chiziqcha bilan yozish (7 o'quvchi, 7-sinf, Xsessiya, 8-dekabr, 1992-yil), qo'shimcha qo'shilgandan keyin son o'zagidagi o'zgarishlarni yozuvda to'g'ri ifodalash (ikki+ov=ikkov, yetti+ov=ettov, ikki+ala=ikkala), qo'sh undoshli sonlarning yozilishi (ikki, yetti, sakkiz, o'ttiz), sonlarning gramm, kilogramm, metr, litr so'zlari bilan qo'llanishi yangi bilim sifatida o'rgatiladi. Sonning 3-bosqichda o'rganilgan grammatik xususiyatlari bu bosqichda asosan mustahkamlanadi.

Metodik ishlar mazmuni shu vazifalarni bajarishga qarab belgilanadi. Gap yoki matnni o'rganishda, chiziqchalar o'rniga mos sonlarni qo'yib o'qish, gap tuzishda maqollar, topishmoq; matn tuzishda ertaklardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan:

_ o'lchab,_ kes.

_yigitga _ hunar oz.

_ ketib, _ qoldi.

Bir mayizni_bo'lib yemoq.

Pak-pakana bo'yi bor,_qavat to'ni bor va hokazo.

Sonlarni miqdor bildiruvchi so'zlar bilan almashtirish: 100 ta - ancha ko'p, 2 ta - kam, oz. Ularni ifodalashdagi farqni aniqlatish: ikki raqam bilan yoziladi, kam, oz so'zlarini raqam bilan yozib bo'lmaydi. Sonlarning imlosiga doir mashqlarda raqamlarni harflar bilan ifodalash (2, 7, 8, 9, 11 - ikki...: 2+ov, 7+ala, 6+ov; 10 gramm, 100 so'm, o'n so'm...), harflar bilan yozilgan sonlarni raqamlar bilan (arab va rim) ifodalash (etti o' quvchi, beshinchi sinf, ikki ming birinchi yil, o'n to'rtinchi yanvar, 5-sinf, V sinf, 7 o'quvchi...) kabi topshiriqlardan foydalaniladi. Mashqlar asta-sekin murakablashtirib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchonov S., Bakiyeva, Gulomova X., Yo'ldosheva Sh., Xolboyeva G. Boshlag'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. -T., Ishonch hamkor. 2021.
2. Matchonov S., Gulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.-T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. -224 b.
3. Ne'matov H., Gulomov A., Ziyodova T. O'quvchilar so'z boyligini oshirish. (O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma.) -T.: RTIMM, 1995. -76 b.
4. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. Ona tili. 3-sinf uchun darslik, -T.: O qituvchi, 2019. -152 b.

5. Gafforova T., Gulomova X. 1-sinfda ona tili darslari. -T.: Taffakur, 2007. -206 b.
6. Ikromova R., Gulomova X., Yoldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik, -T.: Oqituvchi, 2020. -160 b.